

az ellentét hihetetlenül finom lebegtetése. Nem „kiegyensúlyozása” vagy pláne „szintézise”, hiszen ilyesmi lehetetlen. A népdal sohasem kísérletezik a lehetetlen-nel; ellenkezőleg: elismeri. És tán ez a titka Fodor poézisének is, ez a lepkeléptű lebegés zene és poézis áthidalhatatlan szakadéka fölött. Talán. A kritikus persze csak legyint az efféle dilettáns dumára. Joggal.

Ám miért korlátoznánk Tüskést a kritikus szerepére? Hiszen elfér az ő írói műhelyében nagyon sokféle vállalkozás. A jelen kötet azonban például feyelemmel — és szakértelemmel — válogatott kritikai kötet. De nem irodalomcentrikus. Külön említendő az a ritka törekvés, hogy egyforma kompetenciával tájékozódjék s tájékoztasson irodalom és művészet világában. Vállalkozásának sikere szépen igazolja, hogy a képzőművészet vagy a balett megértése és interpretálása — természetesen a nélkülözhetetlen szakismereteken túl — nem kíván különleges, az irodalomkritikáétól lényegesen különböző elveket. Ellenkezőleg, Tüskés kötetében a képzőművészet értő tárgyalása megkönnyíti az irodalmi jelenségek bemutatását és értelmezését, s megfordítva. Tüskés tehát helyreállít egy természetben meglévő, ám a kritikában hagyományosan szétválasztott egységet: képzőművészet—színművészet—irodalom eleve elrendelt „hármóniáját”. Ezért aztán aligha akad az utóbbi évek igazán nem sovány kritikai termésében érdekesebb, elfogulatlanabb, szélesebb skálájú, szakszerűbb kötet. Ez azonban nem értékelés vagy pláne dicséret, csupán regisztrálása a ténynek, hogy napjainkban Pécsről legalább olyan jól és olyan természetesen szemlélhető és bírálható az egész magyar irodalom és művészet, mint Budapestről. Ebben a kötetben minden tanulmány, minden mondat az egész honi irodalom és művészet terében helyezkedik el, s a horizont mindig a kor művészete és irodalma.

Dehát akkor mitől „pannoniaiak” ezek a „változatok”? Ne próbáljunk felelni a kérdésre, többet úgyse igen mondhatnánk Tüskés előszavánál egy dunántúli antológiához s bevezetésénél a győri dunántúli költőtálalkozóhoz. A kötet mindenestre meggyőző, hogy Pannónia már nem provincia, s hogy nem az, abban lényeges, pótolhatatlan szerep jutott — és jut! — az olyan pannóniai alkotóknak, mint Tüskés Tibor. Pécsnek legalább akkora szerencse (s legalább úgy megbecsülendő), hogy ott él és dolgozik Tüskés, mint neki „metafizikai szükségszerűség” az, hogy Pécsen él. Mert rája is elmondható, amit Martyn Ferenccről ír: „Pécs, Kaposvár, a Balaton és a főváros szűk négyszögében telnek napjai. De képei az európai művészet hegyi levegőjét árasztják.” (*Szépirodalmi, 1977.*)

VEKERDI LÁSZLÓ

Parasztságtörténet és történetírás

(MEDITÁCIÓK SZABÓ ISTVÁN TANULMÁNYKÖTETE KAPCSÁN)

Szakmonográfiák vagy kötetbe gyűjtött értekezések ismertetését a társadalomtudományi folyóiratok általában az alábbi módon végzik: tételesen végigmenni az egyes tanulmányokon, vagy kiemelik a néhány fontosabb írást. Már ritkább az az eset, amikor az ismertetés középpontjába az egyes tanulmányokat létrehozó, illetve kötetbe foglaló koncepció kerül, ugyanis nem minden tanulmánykötet rendelkezik olyan koncepciós gerinccel, amelynek bemutatására vagy bírálatára érdemes energiát fordítani. Az ismertetések „műfaja” a legtöbbszor az egyszerű információközlés — kevésbé udvariasan fogalmazva a tartalomleírás —, a higgadt, de kritikus tárgyalás egyre ritkább. Ha az ismertetendő alkotás „nagynevű” személyiség kezeműve

az írás hangneme gyakorta egyhangú magasztalás lesz, sorait olvasva az embernek gyakran az a benyomása, hogy szerzője mozdulni sem tud vagy mer a tisztelettől. A kevés vitatkozó írás ugyanakkor nem ritkán személyeskedő, az olvasó gyakran érezheti, hogy a vita mélyen más, a tárgyhoz igen vékony szálon vagy egyáltalán nem kötődő ellentétek lapulnak.

Mindezek a gondolatok a „Jobbágyok—parasztk” értekezéskötet elolvasása utáni első pillanatokban futottak végig a fejemen. Szerzője, Szabó István, ugyanis az utolsó 40 év hazai történetírásának feltétlenül kiemelkedő egyénisége. Kutatói életműve tematikusan, koncepcionálisan szinte egy tömbből faragott egész, amit a szerző 1930-as és 1960-as évek között született súlyos írásait egybefoglaló tanulmánykötet pontosan tükröz. Ugyanakkor az egyes tanulmányok külön-külön is figyelemreméltóak, többségük sem azelőtt, sem azóta nem, vagy alig tárgyalt kérdéseket vizsgál, részint meg is old, de mert folyóiratcikként jelent meg, a kialakult — szerintem helytelen — gyakorlatnak megfelelően sem bírálólatban, sem ismertetésben nem részesült. Végül a szerző életműve és egyéni sorsa — melyről sok, kevésbé ismert részletet villant fel a posztumusz kötet sajtó alá rendezőjének, Für Lajosnak tartalmas bevezetője, párhuzamba állítva kutatásainak a következő oldalakon fel-tároló írásba foglalt eredményeivel, esszéírára csábít.

*

Régi adósságot törlesztett az Akadémiai Kiadó akkor, amikor Szabó István összegyűjtött parasztságtörténeti tanulmányait közreadta. Egy ilyen összeállítás megjelentetése kicsit mindig reinkarnációhoz hasonlítható. A szétszórt szakfolyóiratok hasábjain rejtőz, gyakran csak egy-egy specialista által olvasott írások elérhetővé válnak olvasási lehetőségeiben kedvezőtlenebb helyzetű, létszámban azonban lényegesen nagyobb érdeklődő réteg számára is. Elfelejtett vagy mellőzött írások a kritika fényébe kerülnek, a közben eltelt esztendők realisabb értékelést tesznek lehetővé. Mindezen túl az egymás mellé fűzött írások még egy többletet nyújtanak: egy kicsit vázolják az őket író tudós portréját azok számára, akiknek azt személyes ismeretség hiányában nem volt módjuk megismerni.

A kötet lényegében egyetlen átfogó témáról, az iparosítás előtti magyarországi parasztság társadalomtörténetéről szól.

A parasztságfogalom társadalomtörténeti változásait tárgyaló bevezető írás nyitánya után a tanulmányok időrendben haladva öt csoportban követik egymást. Az első a „prédium” elnevezés tartalmának fejlődését vizsgálja a 11—15. század között. A második csoportot a 14. század közepe és Mohács közötti jobbágyosság helyzetével foglalkozó öt tanulmány alkotja, melyet egy, a nemesség és parasztság 16—18. századi osztályviszonyaival foglalkozó írás követ. Ezután a formailag két részre oszló, valójában egybefüggő, Kossuth működésének és a jobbágyfelszabadításnak összekapcsolódását tárgyaló értekezés következik, végül a kötetet két, a jobbágyosság utótörténetével s a parasztság kapitalizálódásának kezdeteivel foglalkozó problémafelvetés zárja le.

Összességében a könyv imponálóan megkomponált, életművé vált kutatási program kikristályosodási pontjait gyűjtötte össze. Szabó István mindig az egyes korszakok parasztságtörténetének kulcskérdéseit ragadta meg. Hogyan szabadulnak meg a földesúri házigazdálkodás kötelékéből a 13. század folyamán, hogy a falvak egységesítő kohójában a szabad eredetű népelemekkel egybeolvadva jobbágyossá alakuljanak, majd hogyan erősödik fel a 15. században a nemesség ellenreakciója, elzárva a jobbágyparaszti sorból való kiemelkedés polgárosulás felé mutató tendenciáit, és tereli ezzel akaratlanul a felfelé törekvő rétegeket a társadalmi emelkedés egyetlen megmaradt lehetősége, a nemességszerzés s ily módon önmaga válsága felé. Sajnos itt a vonalvezetés egy kissé elhalványul. Meggondolandó lett volna a szerző 1947-ben megjelent s a könyvészeti ritkaságok közé tartozó, jobbágybirtoklással foglalkozó rövid értekezésének felvétele, annak ellenére, hogy koncepcióját nem minden gazdaságtörténetünk osztja. A terjedelem, úgy vélem elbírtá

volna, viszont az olvasók előtt sokkal világosabbá válna a jobbágyfelszabadítás számos bonyolult részletkérdése, melyeket a szerző Kossuth működésének megrajzolása során sokszor csak érinteni tudott.

A nemesség és parasztság 16–18. századi társadalmi struktúrájáról írtakat követő Kossuth-tanulmányok árnyalt portrét nyújtanak a forradalom és szabadságharc központi személyiségéről, differenciált ábrázolást a 19. századi társadalmi átalakulás talán legfontosabb kiindulási pontjáról, a jobbágyfelszabadításról, mindezt úgy helyezve európai távlatokba, hogy ugyanakkor a belső politikai és társadalmi fejlődés is a maga sokszínűségében lesz láthatóvá. A parasztság történetének fejlődésvonalát a 19. századi átalakulás problémafeltárót képező sorok zárják: egy rövid előadás-szöveg, mely alig egy tucatnyi oldalon nemcsak forrásokat, problémákat leltároz, de programot is ad, mely néhány év múlva tanítványai két kötetnyi értekezésében fog részben megtestesülni. A tanulmánygyűjtemény Szabó István ez utóbbi munka elé írott előszavával zárul, amely ismerteti a kapitalizmuskorral foglalkozó parasztságtörténeti munkaközösség kutatásának néhány műhelyproblémáját, kiemelve a fontosabb eredményeket.

E fő vonal mellett, amely megírásakor több ponton önmagában is új eredménynek számított, a tanulmányok számos fontos és ugyancsak új részleteredménnyel gazdagítják ismereteinket. Ilyenek például a 14. század közepi „nagy halál” és a krónikusan visszatérő pestisjárványok társadalomtörténeti hatásának bemutatása, a hajdúréteg keletkezésének és Dózsa parasztháborújában játszott szerepüknek feltárása, vagy a jobbágyi névhasználat alakulása és ennek társadalomtörténeti összefüggései.

Nem mehetünk el szótlánul Szabó István alkalmazott kutatási módszerei mellett sem. Brillians forráskezelés, óriási anyag mozgatása jellemzi, s miközben középkori forrásanyagunk hiányosságait virtuóz következtetésekkel igyekszik áthidalni, a filológus pontosságát sem hanyagolja el. Történeti vizsgálódásaiban kiválóan hasznosítja jogászai képzettségét, néprajzi és nyelvészeti ismeretanyagát éppúgy, mint a gyermekkorában a paraszti életformával való közvetlen találkozás során szerzett tapasztalatait.

Mivel a közölt tanulmányok közel harminc esztendő leforgása alatt születtek, összefoglaló értékelésüket csak az időtényező figyelembevételével tehetjük meg. Konkrét kutatásairól számot adó, itt közölt írásai ugyanis lényegében 1938 és 1954 között készültek, így részben megelőzték a gazdaság- és társadalomtörténeti kutatások „új hullámaint”, részben pedig olyan körülmények között íródtak, amikor a nemzetközi információcsere-rendszer először a háború, azután pedig a dogmatikus-hidegháborús légkör következtében, enyhén szólva, akadozva működött. Nem lehet ezért számon kérni a szerzőtől azt, hogy kevésbé élt a kvantitatív elemzések módszerével, hisz ezek illusztratív szerepen túllépő tényleges alkalmazása csak az ötvenes évek végétől kezdett igazán polgárjogot nyerni. Annál figyelemreméltóbb, hogy élete végén, a hatvanas évek elején ezt is megkísérelte több-kevesebb sikerrel — az erre egyébként igen korlátozott lehetőségeket nyújtó — középkori anyagelemzések során, így többek között a „prédiumban” is. Ugyanakkor már a nemesség és parasztság rétegződésével foglalkozó, 1940 körül született tanulmányában csírájában felismerhetjük a mai szociológiai szemlélet és problémafelvetés egyes elemeit (életmód és társadalmi struktúra összefüggése, társadalmi átrétegződés útjai és irányai). E téren társadalomtörténet-írásunk harminc év alatt is inkább csak frazeológiaiában, mint módszerében és kérdésfelvetéseiben haladta meg a szerzőt. Ugyancsak igen korszerűnek mondható az, hogy forráselemzéseiben egyaránt érvényesíti a jogtudományi, gazdaság- és társadalomtörténeti elemzés fegyvertárát s bár jegyzeteiből ritkán tűnik ki, fogalmazásából érződik a néprajzi anyagismeret is. Ma úgy mondanánk, hogy megkülönböztetése interdiszciplináris. A tanulmányok időpontjában azonban ez még egyáltalán nem volt általánosan elfogadott szemlélet! Talán egyedül a demográfiai és gazdaságelméleti gondolkodás hiányát róhatnánk fel egyik-másik írásának, de az igazság az, hogy e téren annak a korszaknak magyarországi

szaktudományossága sem dicsekedhet nagy eredményekkel, melyből Szabó István a negyvenes évek végéig elméleti alapjait merítette. Mind a demográfia, mind az elméleti közgazdaságtan csak a marxizmus térnyerésével, ezen belül is inkább a dogmatizmus hatásának letisztulása után kapott igazi szerepet.

Szabó István nevéhez nem fűződnek nagy, verbális koncepciók, a kötet írásai-
ból is érezhető, hogy szerzőjük igyekezett kerülni a sokszor gondolatébresztő, gyak-
ran azonban már születésük pillanatában steril logikai konstrukciók építését. Ami-
vel viszont foglalkozni kezdett — s ezek bár rendszerint konkrét kérdések voltak,
de mindig kulcskérdések —, azt a legtöbb esetben sikerrel oldotta meg. A kötetben
közölt tanulmányok elemzései, megállapításai jórészt tíz-, húsz-, harminc év táv-
latából nézve sem igen szorulnak korrekcióra. Különösen 14—16. századdal foglal-
kozó, itt közölt írásai ma is alapmunkáknak számítanak.

Végezetül ki kell térnünk arra, hogy mennyiben valósult meg következetesen a
kötet összeállításában az eredetileg kitűzött szerkesztői koncepció. A bevezetőből
tudjuk, hogy a tanulmánykötet felépítését még maga a szerző tervezte meg, ő válo-
gatta össze a bekerülő írásokat, és hajtott végre kisebb-nagyobb módosításokat ko-
rábbi megfogalmazásain. Szabó István eredeti célkitűzése kettős lehetett: egyrészt
tematikailag a 19. század közepe előtti időszakokkal foglalkozó parasztságtörténeti írá-
sokat válogatott össze, de csak olyanokat, amelyek nem jelentek meg korábban ön-
állóan. E koncepció zártságán az összeállító Für Lajos a lektorral, Pölöskei Ferenc-
cel egyetértésben módosított, kiszélesítve a kötet spektrumát a kapitalizmuskori
parasztság kérdéseire is. A módosítás gondolatát csak helyeselni lehet, megvalósítá-
sát azonban már lényegesen kevésbé. Hiba volt a jobbágynevesítéssel foglalkozó
tanulmány kihagyása — ezt Szabó István eredetileg bevette válogatásába —, és
kissé feleslegesnek érezzük az utólag bekerült, tanítványai által létrehozott kapita-
lizmuskori parasztságról szóló tanulmányokhoz írt előszó újraközlését. Tartalmilag
kevés újat hoz az ugyanevel foglalkozó, az összeállítás élén álló parasztságfogalmat
elemző íráshoz képest, az említett kötetek genezisééről szóló részek pedig az eredeti
írásek ismerete nélkül nem sokat mondanak. Ráadásul a szóban forgó két tanul-
mánykötet a közelmúltban jelent meg másodízben, így előszavával együtt viszonylag
könnyen elérhető mindenki számára. S ha már módosítottak az eredeti koncepción,
legalább ilyen joggal felvethető a jobbágybirtoklással foglalkozó értekezés, vagy az
alig ismert, csak franciául olvasható „La répartition de la population de Hongrie
entre les bourgades et les villages dans les années 1449—1526” című tanulmány,
esetleg a debreceni tanyarendszerről szóló korai, de igen alapos értekezés újra-
közlésének szükségessége. Nagyon hasznosnak és jónak ítéltető viszont Für Lajos
alapos, sok adatot közlő bevezetője. Kár, hogy nem egészül ki teljes bibliográfiával.

*

Egymás után olvasva előbb a szerző életét, működését ismertető bevezetőt, majd
30 év gazdag tudományos termésének egy-egy darabját, kirajzolódik a tudós szemé-
lyisége, emberi portréja is, s az olvasó óhatatlanul párhuzamba állítja a műveket
és az életpályát. Válogatásunk Szabó István három alkotói korszaka közül, melyek
többé-kevésbé időrendben is követik egymást (Debrecen történeti, nemzetiségi kér-
déssel foglalkozó, a parasztság társadalomtörténetét vizsgáló) — a harmadik, a leg-
hosszabb és tudományos szempontból a legtöbb eredményt hozó tanulmánytermésé-
nek javát tartalmazza. Mindez bizonyos mértékig lehetőséget ad szerzői pályáivének
felmérésére, sőt személyiségének megközelítésére.

Szabó István tudományos pályája kezdetben szinte töretlenül ívelt felfelé. 1928-
tól levéltáros az Országos Levéltárban, magántanár lesz a budapesti tudományegye-
temen, majd 1943-ban kinevezik a debreceni egyetem Történeti Intézetének profesz-
sorává. 1948-ban azonban előbb a Történelmi Társulat folyóirata a Századok, majd
a Társadalmi Szemle a személyi kultusz „állandóan éleződő osztályharc” elvének és
az evvel párosuló bűnbakkeresésnek megfelelően igaztalanul megvádolja a feudaliz-
mus idealizálásával, az ellenforradalom védelmével, a népi demokráciával való

szembenállással. Bár egyetemi katedráját megtarthatta, munkáját évekig gyanakvó légkör közepette kellett folytatnia, publikálási lehetőségei korlátozódtak, s kevés megjelent munkája a hatvanas évek közepéig alig-alig kapott visszhangot. Helyében sokan elkedvetlenedtek volna, talán fel is hagynak a publikálással, esetleg a kutatással is, ő azonban rendületlenül folytatta azt. Szinte csodálatra méltó, hogy a centenárium kapcsán ért támadások után néhány évvel nem félt újra hozzányúlni 1848-hoz, és higgadt Kossuth-ábrázolásra mert törekedni. S miközben újabb vádak érik, emelkedett hangú polémiát folytat Székely Györggyel az 1351-es jobbágy-törvények kapcsán.

Az emberi tartás már önmagában is tiszteletre méltó, de Szabó István esetében ráadásul még az állandó tudományos fejlődéssel is párosul. Élete utolsó másfél évtizedének munkáiba be tudta építeni a marxizmus számos elemét, s bár vitakozva, de eddig alapjában mégis csak a német szakirodalomra támaszkodó munkásságát képes volt az újabb szovjet, francia és angolszász történeti irodalom eredményeivel felrészíteni, megőrizve az egyetemes történettudomány módszertani fejlődésével való szinkronban maradását.

Az alkotásának nem túlságosan kedvező ötvenes évek eleji légkör mellett a magyar történettudomány, ezen belül különösen a gazdaság- és társadalomtörténet fejlődésének elmaradása is nehezítette munkáját. Nálunk lényegében a közelmúltig nem alakult ki olyan helytörténetírás — sok megyében meg most sincs —, amely kellően elszájtított módszertani alapokra ráépülve, érdemleges regionális kutatásokat és forráskiadást végzett volna, sőt az első világháború után a központi kutatóhelyek forráskiadási munkálatai is erősen visszafejlődtek. Szabó Istvánnak így nagy erőfeszítések közepette, tehetségét, energiáját rosszul kamatoztató módon kellett dolgoznia. A hiányzó szakmai munkamegosztás következtében saját maga végezte el az alap kutatásokat — olvasott át például egy-egy középkori témájához több száz, összességében pedig több ezer oklevelet — és ő maga is összegezte ennek eredményeit. Ha a nagy összefoglaló munkáival egyidőben külföldön megjelent hasonló alkotásokba lapozunk bele, az első pillanatban szembetűnik, hogy ezeknek szerzői megengedhették maguknak, hogy túlnyomórészt feldolgozásokra épüljenek — vagyis szinte teljes erejüket a szintézis gondolati megoldásainak szentelhessék —, míg Szabó István hivatkozásainak döntő többsége eredeti forrás. Feldolgozásuk rengeteg energiájába kerülhetett s csak elismeréssel adózhatunk neki, hogy a rengeteg alap kutatás nem béklyózta meg gondolatait következtetése megalkotása során.

Az idő utólag igazságot szolgáltatott Szabó Istvánnak. Bár önmaga nem lett teljesen marxistává, kutatásai sokkal többel járultak hozzá a marxista paraszattörténet-írás megalapozásához, mint zszurnaliszta bírálóié. Munkássága ugyanakkor nemcsak ezt lendítette fel, hanem pozitív hatást gyakorolt a régészetre, néprajzra; és iskolája, tanítványai révén komoly fejlődést eredményezett a regionális gazdaság- és társadalomtörténeti kutatásokban is, azt a reményt ébresztve ezzel, hogy utódainak alkotói körülményei, lehetőségei az övéinél jobbak lesznek.

*

Az előzőkben elsősorban a szerző szakmai eredményeiről esett szó. Szabó István azonban nemcsak a konkrét adatfeltárásban és problémamegoldásban szerzett el-évülhetetlen érdemeket, hanem szemléletével is újat hozott. „A magyar társadalom története a 19. században végbement nagy társadalmi átalakulásig elsősorban a nemesség és parasztság története volt. Városi polgárságunk ugyanis a múltban nem volt különösebben jelentékeny sem számra, sem anyagi erejére, sem művelődési vagy politikai súlyára nézve... (de) ...bár politikai szerepe és politikai értelemben vett története csak a nemességnek volt, mégis a történeti életnek azok az erői, melyek a nemzet sorsát alakítják, nem korlátozódnak pusztán a politikai hatalom birtokosaira...” — írta a szerző 1940-ben, a népszerűsítés céljából készült „Úr és paraszt a magyar élet egységében” című kötetben megjelent tanulmányában. E bekezdésnek arra a szemléleti elemére szeretnénk felhívni a figyelmet, amely egész

munkásságát jellemezte: a felső rétegek, az uralkodó osztály, közvetve pedig a politikai eseménytörténet helyett a nép, a parasztság, illetve a társadalom és gazdaságtörténet középpontba helyezése. Szabó István ráadásul úgy élt és dolgozott ebben a szemléletben, hogy mentes maradt az egy időben — különösen a néprajzban — lábrakapott romantikus nép- és parasztságfelfogástól.

Munkájának e kötetben is tükröződő szemlélete, az események felszíne alatt rejtőző lényegi folyamatok figyelése sajnos ma sem mondható általánosnak. Még mindig uralkodik a közvéleményben az a felfogás, mely a magyar történelmet évszámokhoz kötött sorsfordulókból látja összetevődni, figyelmét csak a távolabbi és közelebbi múlt „csapásaira”, „sérlemeire” fordítja, s keletkezett szomorúságát a középkori dicsőség, esetleg egy még dicsőbb származás melengetésével próbálja orvosolni. Az olvasók, tévénezők kikapcsolódni akarnak a történelemmel s furcsamód nem érzik gondolkodásuk összebékíthetetlen kettősségét. Miközben reggeltől délutánig a termeléssel, vagy annak irányításával, adminisztrálásával foglalkoznak, s az élet ezer apró gondja és öröme foglalkoztatja őket, azt tartják természetesnek, ha a kézbe vett történeti munka, vagy az ilyen témájú műsor, előadás nem elődeik hasonló problémáiról, mindennapi életéről szól. A történeti alkotást, a történeti problémát akkor tekintik érdekesnek, ha középpontjában nem az átlagemberek, hanem néhány nagy személyiség; nem mindennapi események, hanem háború, árulás, pártküzdelmek állnak. A munka, a táplálkozás, a családalapítás, az életmód, a generációk egymást követő változásainak romantikus felhangoktól megfosztott történeti valósága, a kérdések néhány specialistájától eltekintve, szinte teljesen ismeretlen mindenki előtt.

Szabó István itt közölt írásaiból e problémákról is sokat megtudhat az olvasó, annak ellenére, hogy eredeti céljuk, terjedelmi korlátaik miatt gyakran csak a fő vonalakra koncentráltak, és nem minden esetben tettek lehetővé részletes és plasztikus leírást. Ráadásul a szerző stílusa néhány törvényelemzéstől eltekintve olvasmányos, néha kifejezetten szép, értekező próza, ami egyáltalán nem mellékes tényező akkor, amikor lassan éppúgy közhely számba megy annak emlegetése, hogy a történészek nem tudnak írni, mint az, hogy a közvélemény történeti tudata több évtizedes késésben van a tudomány eredményeihez képest.

*

Igaztalan lenne azonban elsősorban a közvéleményen elverni a port szemléletbeli elmaradottságáért. Hisz maga az oktatás, ismeretterjesztés is nagyrészt még mindig az eseménytörténeti szemlélet büvőkörében él. Maguk a szakemberek is némileg sematikusnak, hitelvesztettnek tartják a történettudományt, elmaradottnak a kritikai szellemet és gyengének az oktatás—tömegkommunikáció—ismeretterjesztés történészeket és közvéleményt összekötő láncszemeit.

Minderre azért térek ki, mert Szabó István tudományos pályája, írásainak sorsa visszatükrözi ezt a helyzetet. A munkamegosztás hiányáról s az elmaradt történeti alap kutatások problémájáról már esett szó. Hadd jellemezzük ezt még egy módon. Az angolszász történetkutatásban a kézikönyvek, szakmonográfiák és forráskiadványok mellett még két, elsősorban a történelemoktatásban használatos könyvtípus ismeretes: a „reader”, amely egy-egy téma legfontosabb irodalmát gyűjti össze, és a „reprint”, ami nem más, mint fontos, a ma számára is tanulságokat magában rejtő művek újrakiadása. Jelen esetben a „Jobbágyok—parasztok” tanulmánykötet egyszerre nevezhető readernek, reprintnek és bizonyos mértékig kézikönyvnek is. Bár népszerűségünk fele most is falun él, két emberöltővel korábban a lakosság kétharmada a parasztsorhoz kötődött, ennek ellenére a parasztsággal foglalkozó társadalomtörténeti-kutatások még ma is eléggé szegényesek. Számos témának nemcsak a legfontosabb, hanem sokszor az egyetlen feldolgozója máig Szabó István!

A történeti szakkritika defektusai ugyancsak jól lemérhetők Szabó István munkásságán. A központi történész-folyóirat, a Századok, például ha az 1848—49-ről szóló debreceni kötet bírálatától eltekintünk, 1944-től 1968-ig egyetlen ismertetést

sem közölt megjelent munkáiról, akkor is csak az általa szerkesztett kapitalizmuskori tanulmányokról írt — egyébként részletes és igen pozitív hangú — kritikát Hanák Péter. A munkásságának legdöntőbb részét kitevő feudalizmuskori parasztságtörténettel foglalkozó írásait csak az Agrártörténeti Szemle és az Ethnographia ismertette, de van köztük olyan is — az 1948-ban megjelent „Tanulmányok a magyar parasztság történetéről” —, ami teljesen visszhang nélkül maradt. S ezek a kritikák is gyakran 3—4 év késéssel jelentek meg. Amennyire inspirálóak lehetnek az érdeklődés jelei, a jóindulatú, de semmilyen irányban nem elfogult, gyorsan reagáló kritikák, olyan suggesztő, elbizonytalanító a visszajelzés hiánya. Nem is szólva arról, hogy milyen felemássá válik így a történetkutatásról kifelé közvetített információ.

Alighanem az elsoroltakban rejtőzhet a népszerűsítés — történeti köztudatprobléma Achilles-sarka is. Jól népszerűsíteni csak a biztos tudás, a kielégítő ismeretanyag birtokában lehet, nem elég hozzá a jó toll, sőt ismerni kell a szakma csínját-bínját is. Különbözik a törekvés jó esetben lektúrt, rossz esetben brosúrát eredményez. Nem azért hangoztatják a kutatók a szakismeret fontosságát, mert tekintélyüket féltik, hanem azért, mert nagyon kevés olyan történeti téma van, melyről annyi forráspublikáció, monográfia és kézikönyv íródott, hogy nem történész, jól író publicista ezek alapján sikeres népszerűsítő művet tud létrehozni. Jelenleg ezek nem írhatók meg anélkül, hogy szerzőjüknek ne kellene közben több-kevesebb alapkutatást is végeznie. Valószínű ez az oka annak, hogy vezető szakembereink nem mindig vállalják szívesen a népszerűsítésnek a befektetett energiához képest kevésbé kifizetődő munkáját, ugyanakkor a nem szakember végezte kísérletek sikert ugyan érhetnek el a tájékozatlan közvélemény körében, tényleges, időtálló eredményt azonban ritkán. Egyetlen, bár nem lekicsinyelhető pozitívumuk, hogy a szaktudomány és a közfelfogás közti űrre felhívják a figyelmet, és néhány történészt időközönként kutatói elefántcsonttornyának otthagadására bírnak. Sajnos a Szabó István munkálta területekről az eseménytörténettel ellentétben nehéz lektúrt írni, így féltő, hogy munkásságának eredményei soká fognak a történeti köztudatba beépülni. Ennek megoldásán érdemes lenne elgondolkodni.

FARAGÓ TAMÁS

Klaniczay Tibor: Hagyományok ébresztése

Valószínűleg már „A múlt nagy korszakai” összeállításakor voltak elképzelései egy elkövetkezendő kötetéről, de hogy viszonylag rövid idő alatt jelentkezhették újabb gyűjteményével, azt az utóbbi évek felgyorsult munkatempója eredményezte. Hogy mi került ebbe a kötetbe, azt részben az előző válogatási szempontjai, részben pedig az azóta eltelt időszak termése határozta meg. Kézhez kaphattunk így 1973-ban egy homogénebb, a „nagy korszak”-okhoz elvi és módszertani írásaiban is szorosabban kötődő, s egy lazább szerkezetű, sokszínűbb, de a találoan megválasztott cím és a logikus elrendezés által mégis jól összefogott gyűjteményt 1976-ban.

A „Nemzet és hagyomány” főcím alatt a kötet élére helyezett írások az utóbbi évek vitáihoz kapcsolódnak. A méltán nagyra értékelt Szücs Jenőhöz hasonlóan Klaniczay is történelmünk, hagyományaink „józanabb”, „elfogultságoktól mentes” szemléletére óhajtja tanítani olvasóit. A Kortársban annak idején különösen jól időzítettten megjelenő „Gondolatok a nemzeti hagyományról” címűn kívül a többi cikk, hozzászólás is arról az egészséges szemléletről tanúskodik, amelyet a szerző az utóbbi időben kiérlelt. (Tanulságos megfigyelni, hogy Klaniczaynál e józanabb álláspont párhuzamosan formálódott ki azzal, hogy horizontja egyre tágult, és érdeklődése korszakának egyetemes kérdései felé fordult.) Múlt és jelen viszonyá-